

Ny bok om Birken:

Det seige skislitet

Det trengs ikke spåmannskunst for å tippe at Thor Gotaas' bok om Birkebeinerrennet blir å finne under mange juletrær i år. Gotaas har i over 15 år samlet saftige skihistorier. I dette intervjuet forteller han blant annet om likheten mellom loffere og skiløpere.

Tekst: Svein Ola Hope

Thor Gotaas, 50, er breiddfull av historier og kunnskap, og øser av dette i boka *Birken – historien om det seige slitet*. Når Gotaas prater skal du lytte nøye. Ordene kommer som skutt med mitraljøse.

– Jeg har valgt å ta birkebeinerhistorien kronologisk. Altså fra rundt år 1206 da kongesønnen Håkon Håkonson av birkebeinere ble brakt i sikkerhet for baglerne. Det skjedde ved å frakte barnet over fjellet fra Lillehammer til Østerdalen. Det er til minne om denne bragden at Birkebeinerrennet ble til i 1932. At deltakerne i rennet må bære sekk som veier minst 3,5 kilo, skal symbolisere vekten av kongesønnen. Men rent faktisk stemmer ikke dette. Få to-åring veier 3,5 kilo, eller 5,5 kilo som var den opprinnelige vekten på sekken.

– Nei, sannheten er at i alle turrenn før krigen måtte deltakerne bære sekk. Sekk med meis alene veide rundt to kilo, og skulle det

være plass til tøy og proviant ble det fort 5,5 kilo, og dette var lenge den obligatoriske vekta.

Kortere - og lettere

Men selv Gotaas må trekke pusten. Vi får skutt inn et spørsmål: Hvorfor ble sekkens vekt redusert med to kilo?

– Jeg skal ikke påstå at dette hadde noe å gjøre med at arrangøren ville ha flere kvinner på startstreken. Kvinnene fikk offisielt være med fra og med 1976, men jeg vet at det alt før krigen var damer som deltok – uoffisielt. I 1988 ble rennet også åpnet for juniorer, og i 1993 ble vektkravet kuttet med to kilo, sier Gotaas.

Dette var midt i en endringstid for det tradisjonsrike rennet som annet hvert år hadde hatt start fra Rena og Lillehammer. Så ble Rena valgt som fast startsted og siste start i Lillehammer var i 1991. Samtidig ble starten trukket opp fra Rena sentrum, og Stampedletta ble forlatt som start- og innkomststed, og i 1993 kom løperne for første gang inn på OL-stadionet.

– Dette gjør at rennet nå er kortere enn det opprinnelig var. Det første ble arrangert i 1932 og var tett innpå seks mil langt. Foruten endringene for start og innkomst var det før krigen også ei ekstra sløyfe på Sjusjøen og en litt annerledes trasé fra Sjusjøen og ned til Lillehammer, forteller Gotaas.

– Det var for øvrig Trygve Beisvåg som vant det første rennet. Han brukte 4 timer, 51 minutter og 40 sekunder, mens Petter Eliassen i år vant på 2,19,28. Beisvåg var fra Elvalandet i Namsenfjorden, men han jobbet sørpå som signalist ved jernbanen, han sprang foran toget med flagg i handa. Det var 197 påmeldte til det første rennet. Beisvåg som gikk for Vålerenga, ble etteranmeldt og fikk startnummer 198. Det var for øvrig 155 som fullførte dette første året.

Det var først fra 1970-åra og seinere at Birkebeinerrennet ble den massemonstringen vi kjenner i dag. I mange år var det det 37 kilometer lange Vidarløpet, som gikk første gang i 1933, som var turrennet som samlet flest deltakere.

Menns styrkeprøve

– Du karakteriserer Birken som i første rekke et mannfolkrenn?

– Ja, over 80 prosent av deltakerne er menn. Selv er jeg glad for at antall kvinnelige deltakere har økt jevnt for hvert tiår siden 1976 da det stilte 69 damer til start. Jeg er forresten ikke 100 prosent fortrolig med navnet

Birkebeinerkongen Erling Jevne æres med forsidebildet på Thor Gotaas' Birken-bok som kommer ut nå.

Birken. Første gang jeg har sett denne forkortelsen på trykk, er fra 1978. Nordlendingen og alvdølen Oddmund Jensen (norsk mester, OL-deltaker, landslagstrener) som vant rennet fem ganger, sa alltid Birkebeinerrennet. Han så på kortformen Birken som et litt jålete begrep som først fikk fotfeste på Oslo vest. Derfra var det nok en del som hadde reist over dammen og gått den amerikanske utgaven, Birkie som den heter der. Men jeg innser i dag at Birken er godt innarbeidet, ikke minst etter at vi fra 1993 også fikk sykkel-Birken.

Loffere og birkebeinere

Thor Gotaas selv er en skiglad kar. Vinterstid prøver han én dag i uka å la være å gå på ski. Han bedyrer at han liker å trene, men at konkurranser og merker betyr mindre. At det er blitt 23 merker på 23 starter, med 15. plass i klassen som best, forbigår vi i stillhet. I stedet ser vi på andre sider ved Gotaas' omfattende forfattervirksomhet. Birkebeinerrennets historie er bok nummer 25 fra hans hånd, og den 10. som handler om ski. Men han har også skrevet om både tatere og loffere. Hvor kommer den interessen fra?

– Jeg er vokst opp i Brumunddal, like ved E6. Der vandret lofferne. Jeg har alltid vært litt svak for de som er litt gærne, de som er litt på

Fakta:

Thor Gotaas, 55 år, oppvokst i Brumunddal. Cand.philol., folkeminnegransker og forfatter av 25 bøker. Boka *Løping. En verdenshistorie* er oversatt til 20 språk. Gotaas er en kjent stemme fra en rekke radioprogrammer om tatere, loffere og skiløpere.

Aktuell med boka *Birken – historien om det seige slitet*, utkommer i begynnelsen av november 2015 på Gyldendal forlag.

Forfatteren Thor Gotaas hjemme i Oslo, i innspurten med boka Birken - historien om det seige slitet.

siden, og her finner vi også en del skiløpere. Loffere og mange birkebeinere har i hvert fall det til felles at de liker å gå langt.

Jevne på forsiden

Forsiden på boka *Birken - historien om det seige slitet* prydes av Erling Jevne, øyerbonden med hele sju birkebeinereire. Om Jevne sies det at han stortrives når han kan gå diagonal i slake motbakker. Ja, da går han så fort at en annen, ikke ueffen skiløper, Oddbjørn Hjelmeset, har sagt at selv om mål hadde vært på Skramstadseter, hadde han ikke hatt sjans til å følge Erling Jevne.

For øvrig er Anita Moen med fem seire rennets mestvinnende kvinne.

Boka er på rundt 560 sider, med et bildevalg som er egnet til å gi veteraner i alle aldre minnetårer i øynene.

Gotaas er også innom skiteknikker, skøyting og staking på glatte ski. Vil klassisk

Fra 1964 på matstasjonen på Skramstadseter. Fra venstre Egil Tvedt, Veldre, som vant, Halfdan Kluften, Sjørdalen, som ble nummer to, mens Odd Martinsen, Nittedal, ble tredjemann. Han brakk den ene skia og kom i mål på ei slalåmski.

En av mange store birkebeinere, Hans Petter Glenne, Drøbak Frogn, fotografert rundt 1970.

Olav Ødegården, Hernes, (til venstre) hilser på Olav N. Økern fra Bærums Skiklub etter innkomsten i 1952.

langrenn ende opp som en ren overarmsport?

– Skøyting er for øvrig ikke noe nytt. I Birken i 1938 var det skareføre, da var det mange som skøyttet hele veien.

Gotaas har intervjuet over 200 personer som har med Birken å gjøre. Både årets vinne- re Therese Johaug og Petter Eliassen er med, Jevne og Brå også, og her fortelles historiene om skilegander som Oskar Gjoslien og Sigvart Egge. Men jammen er det blitt plass til mange anonyme mosjonister som har gode historier å berette. Og kjendisturløpere som Gunnar Tronsmoen. Kjent ikke alene for sine 33 klas- seseire, men også for at han i 1995 tok i bruk høyderør for å forbedre sine prestasjoner. Det året vant han klassen på 3.33.54, foran Eiliv Bekken, 4.07.54. Bekken bodde også i Alvdal. Da sa alvdølene: «Nå må en også legge Bekken i rør.»

Med tillatelse fra forfatteren gjengir vi fra boka *Birken – historien om det seige slitet*:

Valborg Østberg, Gjøvik Skiklubb, har satt spor etter seg. Her fra rundt 1990.

Ikke for gamlinger

I 1960 begynte det å bli vanskelig for 55-årin- ger å klare merket...Lege Viggo Ullmann på Lillehammer motsatte seg en egen klasse for 50 år og eldre: «Sjansene for akutte overan- strengelser og hjertetilfelle øker med økende alder. Ved idrettslegekurset i 1949 ble det av nu avdøde prosektor Einar Hval uttalt at «Etter 35-40-årsalderen bør konkurranse- idretten tilhøre unntakelse.» Flere framtre- dende leger hevdet det samme. Mosjon var viktig, men burde tilpasses alderen for å minimalisere risikoene. Selv en grundig lege- undersøkelse kunne ikke garantere mot et kommende hjerteinfarkt. «Birkebeinerrennet er ikke et naturlig mål for mennesker som har fylt 50 år,» skrev Ullmann.

Kvinnene får bli med

Norges beste kvinnelige langrennsløper rundt 1970, Berit Mørdre Lammedal fra Romerikslaget, ønsket å konkurrere på lengre

distanser enn ti kilometer. Hun var skapt til å gå langt. I barndommen på en diger gard på Romerike hadde hun tidlig drevet med kroppsarbeid. En tiåring som mjølket ku med bare nevene, ble sterk og sto lett på henda. Sammen med en venninne kappløp hun 60 meter på henda, før fylte ti år. Slik lekte nor- ske jenter på landsbygda seg i 1950-åra. I 1973 brukte hun 3.40.14 i Birkebeineren, bra nok til å ta merket i samtlige klasser. Midtveis kom landslagstrener for menn i langrenn, Oddmund Jensen, forbi. Hun holdt nesten følge med ham inn til mål.

Det er umulig å spore opp alle kvinnene som gikk over fjellet før de fikk tillatelse. Noen kom i avisa for prestasjonen sin, andre ruslet over uten å prate med arrangører eller journalister, i blant dagen før eller helga før selve rennet. Senhøsten 1973 skrev renn- sekretæren på Rena: «Nye ting i 1974 er at langrennsjentene går til angrep for en plass i rennet. Det er etter de diskusjoner vi har hatt sammen med Lillehammer, ikke aktuelt

Sturla Brørs, Surnadal, Odd-Bjørn Hjelmeset, Fjellhug Vereide og Øyvind Skaanes, Strindheim. Året er 1995.

Oscar Gjøslien, Drafn, fotografert i 1960-åra. Å kalle Gjøslien en legende er ikke misbruk av uttrykket. Han ble født i 1909 og tok 44 merker før han ga seg i 1986.

Eivind Kveberg, Alvdal, vant i 1938. Han var i toppen vinter som sommer, ble nummer fem på fem på femmila i Holmenkollen i 1940.

å slippe til ennå. Først må vi bringe endelig orden i de mannlige klassene aldersgrupper.»

Bekymringen gjaldt stadig flere deltakere. Hva hvis et stort antall kvinner ble med? Hvor skulle de losjeres inn og dusje? Ingen hadde erfaring med store skirenn for begge kjønn. Kravet fra kvinnene, som arrangøren mente var berettiget, kom oppå flere utfordringer....

...Nå mente arrangøren at tida var moden, og innførte prøveklasse for Birkebeineren i 1976. Til start møtte 69 kvinner i glitrende fint vær. De var fordelt i to klasser, 20–34 år og 35 år og eldre. Ut fra start gikk Berit Mødre Lammedal i tet, foran Valborg Østberg og Tone Dahle.

Berit Mødre Lammedal brukte 3,54,44.

Å ligge i rør

Vinteren 1995 skulle VM for veteraner gå i Canmore i Canada, rundt 1600 meter over havet. Tronsmoen visste at et par finske konkurrenter hadde tilgang på høydehus. Framfor å reise til Alpene og trene i solskinn

og tynn fjellluft, kunne finske utøvere bo i kunstig høyde. Under et møte på Savalen ble emnet diskutert med Tronsmoen til stede, alltid like ivrig etter å optimalisere sin egen skigåing. Det ble spørsmål om å prøve et høyderør etter finsk modell. En tynseting foreslo å lage noe til å bruke hjemme. Han lagde et rør med ei pumpe som kunne reguleres med et trykk fra 2000 meter til 3000 meters høyde.

Tronsmoen takket ja og fikk installert et høyderør hjemme i stua hjemme i Alvdal. Der lå han og leste, så på fjernsyn og sov, åtte-ti timer i døgnet – mest med trykk på 2500 meter. Det passet verken for tjukkaser eller for personer med klaustrofobi. For døra ble lukket igjen mens lufttrykket i røret ble senket. Som i en romfartsfilm lå 65-åringen i rør fem dager i uka i to måneder, innimellom besøk hos kjæresten i Oslo.

Snart testet han seg i ei kupert løype som gikk fra Plassen i Alvdal til Savalen. Det gikk så lett opp bakkene som aldri før. I et testløp i Canmore i Canada over ti kilometer brukte

Gunnar Tronsmoen, Alvdal, her fra 1978, får mye omtale i Gotaas' Birken-bok.

Martin Stokken, Selsbakk, deltok i sommer- og vinter-OL to ganger, han var fjerdemann i verden til å løpe under 30 minutter på 10 000 meter bane, og i 1960 vant han Birken, den eneste gangen han deltok.

Johan Østvang, Furnes Skiløperforening, har imponerende 55 merker, og ble totalvinner i 1954. Samme år vant han NMs 15 km.

Nå får løperne servert merkekravet ved hjelp av elektronikkens vidunderlige verden. For ikke så lenge siden, som her ved Kvarstad, fikk løperne informasjon på plakater i snøen.

Sigvart Egge, Drammen Strong, gikk siste gang i 1988, som 85-åring. Han skrev historie da han var første både 75-åring og 80-åring fullførte Birken.

han 28 minutter, i full fart uten å stivne i låra. Tronsmoen vant 20-kilometeren i VM med fire minutter og mente oppholdet i røret utgjorde to-tre minutter. I Birkebeineren det året vant han klassa på 3.33.54, foran Eiliv Bekken, 4.07.54, som også bodde i Alvdal. Da sa alv-dølene: «Nå må en også legge Bekken i rør.»

Mange syntes det var galskap at en pensjonist bodde i et høyderør for å gå enda fortere på ski, en som allerede var overlegen blant jevnaldrende. Tronsmoen forsto det. For ham var det et interessant forsøk på å øke kroppens yteevne. Det var mer rasjonelt enn å reise til Alpene og bo lenge borte for å optimalisere formen. Tronsmoen måtte tåle en del slengbemerkinger etter forsøket og det var motstand mot høydehus. Det ble med det ene forsøket i rør...

«Foreningen til Tronsmoens bekjempelse»

het det spøkefullt i Birkebeineren. Hvorfor måtte han gå så fort? Kunne han ikke bare nøye seg med å vinne? Enkelte irriterte seg over at én mann hvert år trakk ned merketida kraftig. Hvis en tok bort Tronsmoens tid, ville den blitt erstattet med sjettemann, som da hadde kommet på femteplass. I 1995 var forskjellen 38 minutter. Med Tronsmoens tid borte ville merketida blitt over ni minutter dårligere. Da hadde ti flere løpere klart merket...

Mange har spekulert på hvordan Tronsmoen kunne bli så god. Det var en kombinasjon av sterk utrustning, talent, mye, riktig trening og kroppsarbeid både i yngre og senere år. Dessuten tålte han mye trening og syntes det var morsomt å teste hvor god en kunne bli i stigende alder. Myter om eldre idrettsfolk falt i Tronsmoens kjølvann.

Anita Moen, Trysilgutten, er birkebeinerdronninga. Hun vannet rennet fem ganger i åra 1998-2002.

Startfeltet i 1979 er ferdig med Lysgårdsjordet og gir seg i kast med Harabakken, med Harald Bakken i tet.

Ivar Formo ledet Birkebeinerrennet 1978, men sprakk totalt og tuslet i mål halvtimen bak klassevinneren. Samme Formo vant rennet i 1975.